

Kovács Máté, az abszolút pedagógus

Nemcsak a Magyar Pedagógiai Társaság irodája mellett italozó-káromkodó „szabadművelődők” miatt volt nehéz január 26-án bejutni a Kovács Mátéről szóló kedélyes beszélgetésre, a meghirdetett kezdéskor már teljesen megtöltötte a termet a hallgatóság. Ki hinné, hogy egy hiteles személyiség iránt ilyen élénk érdeklődés mutatkozik akkor is, ha éppen semmilyen évfordulója nincs?!

Ha a huszadik századi magyar értelmiség kiemelkedő alakjaiból levonjuk a pedagógusokat, szinte senki nem marad a lírai költőkön kívül – bolondozott bevezetőjében *Kiss Endre* filozófus –, s nem csupán megélhetési okból lettek tanárok sokan, hanem tudományos-művészeti tevékenységüket önként háttérbe szorítva is. Az ilyen, szakmájuk mellett az oktatás-nevelés terén is jelentős, bár a katedráról olykor eltiltott „abszolút pedagógusok” életművét tervezik bemutatni sorozatukban, mondta el *Trencsényi László*, a Kiss Árpád Műhely elnöke, elsőként „a könyvtárosok által szívesen kisajátított” Kovács Máté példájára irányítva a figyelmet.

Honnan voltak olyan mélységű könyvtárosi ismeretei 1946-ra Kovács Máténak, amilyenekről a *Mai magyar művelődéspolitikai* kötet árulkodik? Néhány hónapos könyvtári „gyakornokoskodása” a magyar–francia szak 1931-es befejezése után vagy iskolai könyvtárosi munkája kevés volt ehhez. Önálló, folyamatos tanulás révén alapozta meg kultúrpolitikai tevékenységét – fejtette ki *Tóth Gyula*. A Nyári Egyetem szervezése és tudományos légköre éppúgy hozzájárult fejlődéséhez, mint a cívisváros kulturális életében való aktív részvétele. Nyíregyházi segédtanári korszakától kezdve egyszerre mindig többféle kultúraközvetítő tevékenységet folytatott – tudtuk meg a Kovács Máté Alapítvány elnökétől. A debreceni egyetem Francia Intézetének professzora, *Hankiss János* ösztönzésére fordult az oktatásügy felé, s képességeit felismerve helyezték mind magasabb pozícióba. Bár

államtitkári hatáskörét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban többször korlátozni próbálták a koalíciós időszak végén, feltáratlan, hogy két évvel kinevezése után miért mentették fel („saját kérésre”). Érzékelve a Nemzeti Parasztpárt visszaszorítását, önként döntött a pályamódosítás mellett? Legújabb ismereteink szerint *Révai József* saját kezű feljegyzéseiben kérdőjellel szerepelt a neve az államtitkári poszt mellett. Még éppen idejében váltott, s került a Debreceni Egyetemi Könyvtár élére? Egyáltalán, milyen volt a viszonya a kommunistákkal? Nézeteknek, politikai magatartásának gyökereit még senki nem vizsgálta összefüggéseiben. „Társutas-ként” kiegyezett a hatalommal, vagy az eredeti küldetésének (a nemzet, a nép, a parasztság szellemi-kulturális felemelkedésének) teljesítéséhez szükséges lehetőségeket ragadta meg? Megválaszolásra váró kérdések. Szisztematikus kutatásokat kellene indítani, melyekhez az Országos Széchényi Könyvtárban található bőséges hagyatékek kiindulásul szolgálhat – hívta fel a figyelmet *Tóth Gyula*. Eddig csak ünnepi alkalmakra, évfordulókra készültek tanulmányok, hiányoznak az értékelő munkák, alapos elemzések. De olyan részletkérdések sem tisztáztak, hogy mi volt a székfoglaló beszéde, mikor 1948-ban tagja lett a Pedagógiai Társaságnak.

1949 a magyar történelem sötét éve, a magyar könyvtárügyben viszont sok fontos változás történt azon kívül is, hogy Kovács Máté visszakerült Debrecenbe, s „válságmenedzserként” rendbe tette az egyetemi könyvtárat, majd 1952 után az Akadémiai Könyvtárat szintén. Az ötvenes évek pozitivisták könyvtártudományi összefoglalóihoz képest újdonságot jelentett a könyvtár társadalmi beágyazódottságát is figyelembe vevő bibliológiai elmélete, hiszen az Annales-iskola szemléletét és a nyugat-európai könyvtári szakirodalmat is felhasználta, bármennyire hangsúlyozta munkája szocialista jellegét. Ismert, hogy megfelelő frazeológiát kellett használni a korszakban, kompromisszumokat kellett kötnie annak, aki publikálni akart. Vajon a tekintélyes mennyiségű kéziratokból megállapítható-e, hogy milyen máz került csu-

pán a fürkész lektorok kedvéért a művekre? A *könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* köteteinek digitális közreadásakor szentségtörés volna lebontani az elavult, zavaró ideológiai „felépítményt” a bevezetőkből, s visszailleszteni a terjedelmi okokból kimaradt részeket? Tudós tanítványainak sem lenne ehhez joguk?

De felforgató felvetéseim helyett vissza a leíráshoz! 1956 ősztől az ELTE BTK Könyvtár-tudományi Tanszékének vezetője lett Kovács Máté, s számtalan kitűnő szakembert indított a pályára, követve, segítve is életútjukat. Többen közülük megjelentek ezen alkalommal is, hogy tisztelegjenek emléke előtt, s sztoikusán számoltatták, hogy 1953 előtt kellett születnie annak, aki még az egyetemről személyesen ismerhette Kovács Mátét. Tanítványai közül *Vajda Kornél* a bevezetőre visszautalva felvetette, hogy ha a múlt század meghatározó magyar értelmiségijeit közül kivonjuk a könyvtárosokat, akkor biztos, hogy senki sem marad. De nem volt könnyű könyvtárosnak sem lenni mindég, minden körülményben. A röpké hatalmától megszedült *Mátrai László* például a budapesti IFLA-konferenci-

án pincérnek titulálta Kovács Mátét, aki azonban nem bántódott meg ilyesmin, a túlfeszített szervezői munka miatt halt meg másnapra. Csöndes az érdem, „harsog a talmi / többit sírból kell kikaparni” – idézte *Weöres Sándor* versét *Arnóth Károly*, aki egy másik költővel együtt kezdte a könyvtár szakot 1956 őszén. Eleven fiatalok voltak, Kovács Máté óvni próbálta őket. Hiába, tette hozzá szerényen Arnóth. (*Ágh István* megőrző novellájában bővebben olvashatunk a Kosuth téri sebesülésükről és forradalmi napjaikról. A szöveg 1957-es fotójukkal együtt elérhető az Alexandra Könyvesház honlapján is.) Kisebb vita bontakozott ki Mátrai megítéléséről, illetve a rendszerhez, hivatásukhoz és emberségükhöz egyaránt hű könyvtárosokról, akik magas pozíciójukat felhasználva mentettek másokat. Nevek repkedtek pro és kontra, Vajda vidáman ugratta Arnóthot nézetkülönbségük miatt, Trencsényi *László Waldapfel Eszter* miatt érzett érintettséget, de emlékezzünk itt meg inkább csak arról, hogy Kovács Máté is állást és menedéket adott debreceni könyvtárigazgatóként korábbi mentorának, Hankiss Jánosnak.

A túloldali képen középiött:
 Arnóth Károly és Hankiss Elemér

Ezen az oldalon fent:
 Tóth Gyula, Hangodi Ágnes (a Kovács Máté
 Alapítvány titkára), Kovács Ilona
 és ifj. Kovács Máté

Lent: Tóth Gyula, Hangodi Ágnes és Kovács Ilona

Izgatott kíváncsisággal hallgatta az édesapjáról szóló történeteket *Hankiss Elemér*, majd maga is mesélni kezdett két kiváló középiskolai tanáráról, *Kiss Árpádról* és *Kovács Mátéről*, valamint gyermekkori csibészségeiről. Milyen szó-

rakoztató „koszos kis lurkónak” elképzelni *Hankiss Elemért*, amint az iskolaudvar homokját tömi egy másik nebuló szájába! Derűtséget keltett azzal is a jelen lévő pedagógusok körében, hogy ő nem bírná elviselni az ilyen koszos, buta kölyköket. A diákok által *Ikreknek* nevezett, *Széchenyihez* és *Kossuthhoz* hasonlított tanárpáros remekül kiegészítette egymást: *Kiss Árpád* vizsgálódó, kritikus megközelítésre buzdított, és megengedőbb volt *Hankiss* szerint, *Kovács Máté* pedig karteziánus gondolkodást közvetített, és fegyelmet várt el. Féltetek is tőle kicsit. Egyetemi tanítványai viszont mindig derűsnek látták, és sosem remegett a lábuk, ha a tanészévezetőnél vizsgáltak. Ritka erény ez. A szigorú következetességet képviselő ifjú tanárból a jó ügy érdekében kompromisszumokra hajló könyvtárpolitikus lett, de „gerincesen, elveinek feladása nélkül keresett teret magának a közjóért cselekedni” – erősítette meg *Báthory Zoltán* oktatáskutató szavait *Kovács Ilona* mosolyogva.

Összefoglalóul a *Tudós tanárok – tanár tudósok* sorozatban megjelent *Kovács Máté*-kötet hátlapjáról *Szabó Sándornak* az emberi sokoldalúságot bemutató szavait olvasta fel *Tóth Gyula*, de álljon itt amit az utóbbi, a rendezvény előadója írt az 1983-as emlékkönyvbe a példaadó *Kovács Mátéről*: „...lényéből fakadt a pedagógus attitűd. Ahol megjelent, hozzászólt,

vagy csak beszélgetett környezetével, érvelt, vagy mesélt, kérdezett, vagy útbaigazított – szavai és gesztusai árasztották magukból a szó legnemesebb értelmében vett tanítót. Művelt, nevelt, sugallt, orientált, táplált és nyesegetett. Kertész volt, mint kedvenc szabadidős foglalatalkodásában. Emberkertész.”

Szellemi hagyatékának gondozója a *Kovács Máté Alapítvány*, amelynek 2009-es felhívása olvasható a lap e számában, a *Katalist*on és a <http://www.ki.oszk.hu/kma/> címen található honlapon is.

Klein László